

1. Uvodna pojasnila

Tretja izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* prinaša sodoben jezikovni opis večplastne in kompleksne jezikovne realnosti slovenskega knjižnega jezika. Za lažje razumevanje slovarskih sestavkov so v nadaljevanju predstavljena osnovna pojasnila. Slovarska zasnova je natančneje prikazana v [Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika](#), ki so ga leta 2015 potrdili in sprejeli Znanstveni svet Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Znanstveni svet ZRC SAZU, Razred za filološke in literarne vede SAZU in Predsedstvo SAZU.

2. Prikaz slovarskih sestavkov na portalu Fran

Slovarski sestavki so na portalu Fran prikazani na dva načina. Na seznamu zadetkov iskanja so navedene slovarske iztočnice z oznako besedne vrste in osnovnimi podatki o njeni izrazni podobi. Izhodiščni prikaz prinaša še pomene in podpomene iztočnice, sinonime iztočnice, seznama stalnih besednih zvez in frazeoloških enot z iztočnico kot sestavino ter etimološko osvetlitev iztočnice.

Klik na iztočnico ali okvirček **Celotno geslo** omogoča dostop do celotnega slovarskega sestavka. S klikom na ikono se prikaže skrčeni slovarski sestavek, pri katerem so poleg osnovnih podatkov o izrazni podobi iztočnice navedeni še pomene in podpomene iztočnice in njenih večbesednih leksikalnih enot, ki so ponazorjeni s po enim stavčnim zgledom.

3. Izrazni del slovarskega sestavka

Slovarski sestavek uvaja jakostno onaglašena iztočnica v osnovni obliki, ki ji sledita zapis prve stranske oblike in besednovrstna opredelitev. Izgovor iztočnice je naveden v oglatem oklepaju v poenostavljeni slovarski transkripciji, imenovani Riglerjeva transkripcija. To je tradicionalna slovenska slovarska transkripcija, ki je uporabljena že v prejšnjih izdajah *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in v *Slovenskem pravopisu* 2001.

S klikom na ikono zvočnika () uporabnik dostopa do zvočnih posnetkov izgovora osnovne in prve stranske oblike iztočnice, ki jih bereta govorca z dolensko in gorenjsko tonemsko osnovo. Ikona omogoča tudi dostop do videoposnetkov iz *Slovarja slovenskega znakovnega jezika*, in sicer v primerih, kjer se besedišče obeh jezikov prekriva. Pri iztočnici [kruhovec](#) je poskusno dodano branje slovarskega sestavka s sintetizatorjem govora eBralec, ki ga dobimo s klikom na ikono .

Razdelek **Izgovor in oblike** prikazuje izgovor iztočnice v Riglerjevi transkripciji in v mednarodni fonetični abecedi IPA. Zapis izgovora je onaglašen tako jakostno kot tonemsko. Izpisan je izgovor osnovne oblike. Izgovor prve stranske oblike je naveden, kadar v izglasju osnovne prihaja do premene po zvonečnosti (npr. [baobab](#) jakostno [baobáp baobába] / tonemsko [baobâp baobâba]) ali položajnih sprememb fonema v ali / (npr. [bahav](#) jakostno [bahàv baháva bahávo] / tonemsko [bahaṽ baháva bahávo]).

Pregibnostno-naglasni vzorci so prikazani pri vseh pregibnih besednih vrstah in so onaglašeni tako jakostno kot tonemsko. Navedene so vse sistemsko mogoče oblike. Nepredvidljive in zato zahtevnejše oblike (npr. [práčlôvek](#) : [práljudjé](#)) so v pregibnostnonaglasnih vzorcih dodatno izpostavljene. Pri nepregibnih besednih vrstah je v razdelku Izgovor in oblike praviloma naveden le izgovor v obeh transkripcijah. Pri prislovih so prikazane tudi stopnjevane oblike.

Jakostni naglas je na dolгих samoglasnikih *i*, *a* in *u*, dolгих ozkih *e* in *o* ter na *r* označen z ostrivcem (´), na dolгих širokih *e* in *o* s strešico (^) in na kratkih samoglasnikih *i*, *e*, *a*, *o*, *u* in polglasniku *s* krativcem (˘).

Pri **tonemskem naglaševanju** se nizki ton (naslednji nenaglašeni zlog je praviloma visok) na dolгих samoglasnikih in na *r* označuje z akutom (´), visoki ton (naslednji nenaglašeni zlog je praviloma nizek) pa s cirkumfleksom (^). Na kratkih samoglasnikih in polglasniku je nizki ton označen z gravisom (˘), visoki ton pa z dvojnim gravisom (˘˘). Ozka *e* in *o* sta označena s piko pod črko (*e*, *o*), široka nista posebej zaznamovana.

4. Pomenski del slovarskega sestavka

Iztočnicam oziroma njihovim večbesednim leksikalnim enotam (pomensko neprozornim stalnim besednim zvezam in frazeološkim enotam) je pripisan vsaj en pomen. Na prvem mestu je po navadi najsplošnejši pomen, ki načeloma ni označen s kvalifikatorjem ali kvalifikatorskim pojasnilom in iz katerega je praviloma mogoče izpeljati vse ostale pomene. Manjši pomenski premiki so uvrščeni v **podpomene**, večji pomenski premiki pa so obravnavani kot samostojni **pomeni**. Pomeni in podpomene so označeni s številkami. Pri frazeoloških enotah so pomeni, podpomene in pomenski odtenki ločeni s podpičjem.

Razlagalni del vedno vključuje razlago, ki jo lahko uvajajo **slovarske oznake in pojasnila**, pri iztočnicah, ki poimenujejo živa bitja, pa razlago praviloma dopolnjuje **taksonomsko ime** (npr. [buča](#) primerjaj lat. Cucurbita pepo). Pri navajanju taksonomskih imen gre zgolj za informativni, orientacijski podatek, ki ga je treba za rabo v strokovnih in znanstvenih besedilih preveriti v ustrezni strokovni literaturi. Zaradi razlik v rabi poimenovanj za živa bitja v splošnem in strokovnem jeziku ter načina obravnave tovrstnega besedja v splošnem slovarju so namreč nekatere poenostavitve pri navajanju taksonomskih imen neizogibne (prim. [kruhovec](#) : [opičji kruhovec](#)). Taksonomska imena so tudi ob morebitni drugačni rabi v strokovnih besedilih vedno v celoti izpisana ležeče, iztočnice ali večbesedne leksikalne enote pa so navedene v ednini, tudi ko je to v nasprotju z uveljavljenimi taksonomskimi imeni.

Pri posameznih pomenih in podpomenih so navedeni **sinonimi** dveh tipov. Kot sinonimi so med seboj povezane besede in stalne besedne zveze z enako razlago (npr. [bahav](#) – [bahaški](#) – [bahat](#), [špagetna buča](#) – [buča špagetarica](#)), poleg tega so ob bolj zaznamovanih besedah prikazani njihovi nevtralni sinonimi (npr. [britof](#) – [pokopališče](#), [lojtra](#) – [lestev](#)).

Ponazarjalno gradivo vključuje **skladenjske vzorce, kolokacije in stavčne zglede**. V slovarskih sestavkih služi za ponazoritev razlage posameznega pomena ali podpomene in predstavlja rabo iztočnice v tipičnem besedilnem okolju.

Skladenjski vzorci, ki so v slovarskem sestavku označeni z znakom ►, ponazarjajo tipično skladenjsko okolje iztočnice. Navedeni so pri pomenih in podpomenih iztočnice, pri katerih se prikazane skladenjske strukture v gradivu pojavljajo dovolj pogosto in statistično značilno. Pri slovničnih in modifikacijskih besednih vrstah skladenjskih vzorcev praviloma ne navajamo. Skladenjski vzorci so predstavljeni z zapisom besednih vrst v ustreznih oblikah, pri čemer je tisti del vzorca, ki ponazarja iztočnico, poudarjen, npr. *samostalniška beseda* + *samostalniška beseda v roditelju* za strukture tipa *ostanki pračloveka* ali *glagol* + *glagol v nedoločniku* za strukture tipa *naučiti se presti*. Vezniki in predlogi, redkeje tudi druge besedne vrste, so v vzorcih navedeni eksplicitno, npr. *glagol* + *z/s* + *samostalnik v roditelju* za strukture tipa *bahati se z uspehom*. Formulacije tipa *samostalniška beseda*, *pridevniška beseda* opisujejo tako enobesedne kot besednozvezne uresničitve.

V slovarju prikazane **kolokacije** so tipične sopojavitve iztočnice in vsaj še ene besede. V slovarskem sestavku so označene z znakom •. Slovar navaja tiste kolokacije, ki so v gradivu prepoznane kot dovolj pogoste in statistično značilne. Kolokacije so navedene pri ustreznih skladijskih vzorcih, glede na pomensko sorodnost pa so uvrščene v pomenske nize.

Stavčni zgledi so kot avtentični primeri jezikovne rabe vzeti iz besedilnih korpusov. Ker so iztrgani iz siceršnjega besedilnega konteksta, so v nekaterih primerih za slovarsko rabo ustrezno prilagojeni, pri čemer se teži k čim manjši modifikaciji izvirnega gradiva. Stavčni zgledi so prikazani pri ustreznih skladijskih vzorcih, nastopajo pa tudi samostojno. V tem primeru so glede na druge stavčne zglede umaknjeni v levo. Vsak skladijski vzorec, pomen ali podpomen je ponazorjen z najmanj enim stavčnim zgledom.

5. Večbesedne leksikalne enote

V slovarju so stalne besedne zveze in frazeološke enote v pomenskem delu obravnavane praviloma na enak način kot enobesedne iztočnice. Imajo svojo slovarsko razlago in ponazarjalno gradivo, lahko pa tudi slogovne podatke in pojasnila v zvezi z normativnostjo.

V razdelku **Stalne besedne zveze** so predstavljene stalne besedne zveze, ki so pomensko neprozorne in nefrazeološke (npr. [špagetna buča](#), [presesalna buča](#)).

Razdelek **Frazeologija** prinaša prikaz frazeoloških in paremioloških enot, ki imajo v svoji zgradbi katero od iztočničnih besed, njihove ustaljene **variante** in nekatere tipe **frazeoloških pretvorb**. Prikazane so v **osnovni obliki**, ki je v gradivskih virih praviloma tudi najpogostejša. Variantne oblike so razporejene po frekvenčnem merilu od najpogostejše navzdol.

Variantne besednozvezne frazeološke enote so prikazane tudi v **strnjenem shematskem zapisu** (npr. [mešati/pomešati/primerjati ipd. jabolka in hruške | mešati/pomešati/primerjati ipd. hruške in jabolka](#)). V tem zapisu poševnica (/) prikazuje sestavinske variante (največ tri), pokončnica (|) označuje skladijske in druge variante, pri katerih bi bil zapis s poševnico lahko manj razumljiv, v navadnih oklepajih () pa so prikazane neobvezne sestavine frazeoloških enot. Podatek o lastnostih levega udeleženca (v smislu +/- človeško) je razviden posredno iz stavčnih zglede. Pragmatični frazemi in paremiološke enote so v osnovni obliki in variantah zapisani z veliko začetnico in končnim ločilom, ki označuje njihov značilni skladijski naklon. Stavčni zgledi prikazujejo tipično besedilno realizacijo frazeoloških in paremioloških enot ter njihovih variant.

Raba frazeoloških in paremioloških enot v jeziku je slogovno zaznamovana, na kar implicitno opozarja že njihova umestitev v poseben razdelek. Osnovna oblika in frazeološke variante so označene z ekspresivnimi kvalifikatorji (*ljubkovalno, slabšalno, evfemistično, ironično, privzdignjeno, šaljivo, vulgarno*), kadar je mogoče natančneje določiti njihovo slogovno vrednost (slabšalno [kačje gnezdo](#), [Kmet je kmet.](#)). Družbenostna kvalifikatorja (*manj formalno, neformalno*) se uporabljata zlasti za prikaz razmerja med različnimi stopnjami formalnosti v okviru frazeoloških variant, npr. neformalno [držati komu lojtro \(pri čem\)](#) : [držati komu lestev \(pri čem\)](#).

Pri glagolskih frazemih je s slovničnim pojasnilom v *dovršni obliki* oziroma v *nedovršni obliki* opozorjeno na vidke variante frazema.

6. Slovanske oznake in pojasnila¹

Slovanske oznake in pojasnila na ravni slovanske iztočnice, pomenov ali podpomenov eno- in večbesednih leksikalnih enot prinašajo slovnične opredelitve slovanskih enot in podatke o specifični, tj. zaznamovani rabi jezikovnih enot v knjižnih besedilih.

Slovnične oznake in slovnična pojasnila opredeljujejo besedno vrsto, slovnične lastnosti ter nekatere druge slovnične posebnosti in omejitve obravnavanih leksikalnih enot, kot jih izkazuje jezikovno gradivo.

Kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila prinašajo podatke o slogovni zaznamovanosti leksikalnih enot, njihovih pomenov in podpomenov, in sicer z družbenostnega, prostorskega, časovnega, področnega in konotativnega vidika.

Z **družbenostnima kvalifikatorjema** *manj formalno* in *neformalno* so označene leksikalne enote, pomeni in podpomeni, ki so tipični za sporazumevalne položaje z različnimi stopnjami znižane formalnosti, uradnosti in medosebne distance.

Leksikalne enote, pomeni in podpomeni, označeni s kvalifikatorjem *manj formalno*, se navadno uporabljajo pri neposrednem sporazumevanju, ko je v ospredju gospodarnost izražanja. Navadno so rezultat poenobesedenja (*anonimka* < anonimno sporočilo) in izraznega krajšanja (*hetero* < heteroseksualni), na pomenski ravni pa posploševanja (*neon* 'razsvetljava z neonskimi svetili'). Načeloma lahko te enote nadomestimo z nevtralnimi sinonimi, ki je pomensko jasnejši in nedvoumen.

Leksikalne enote, pomeni in podpomeni, označeni s kvalifikatorjem *neformalno*, se navadno uporabljajo pri spontanem neposrednem sporazumevanju v bolj sproščenem vzdušju, v splošno rabo pa pogosto prehajajo iz različnih družbenih – navadno interesno, strokovno, starostno, prostorsko ipd. določenih – skupin jezikovnih uporabnikov (*marela* 'dežnik', *havba* 'avtomobilski pokrov', *zadetek* 'kdor je od vplivom mamil'). Načeloma imajo te enote v knjižni rabi nevtralni sinonim.

S **terminološkimi kvalifikatorji** (v obliki *iz + strokovno področje*) so označene leksikalne enote, pomeni in podpomeni, ki v splošno rabo prehajajo s specializiranih, strokovnih področij. Npr. iz arhitekture *apsida*, iz zoologije *plamenec*.

Ekspresivni kvalifikatorji označujejo leksikalne enote, pomene in podpomene, s katerimi jezikovni uporabnik razkriva svoje vrednotenje ubesedene pojavnosti (*ekspresivno*, *ljubkovalno*, *slabšalno*) in/ali svojo zavedno ali nezavedno sporazumevalno strategijo oz. način ubesedovanja (*evfemistično*, *ironično*, *privzdignjeno*, *šaljivo*, *vulgarno*). Npr. *babi* ljubkovalno 'babica', *kvakanje* slabšalno 'govorjenje', *dolgoprstnica* evfemistično 'tatica', *pizdun* vulgarno 'ničvreden človek'.

S **časovnim kvalifikatorjem** *starinsko* so označeni časovno odmaknjeni izrazi, pomeni in podpomeni, ki so v rabi še prisotni, a imajo v sodobnem jeziku načeloma nevtralni sinonim (*mišnica* 'arzenik').

S **prostorskimi kvalifikatorji** (*koroško*, *štajersko*, *primorsko* ipd.) so označene leksikalne enote, pomeni in podpomeni, ki se primarno uporabljajo na zemljepisno omejenem območju. V splošni rabi so tipične za neformalno sporazumevanje, zato se prostorski kvalifikatorji navadno kombinirajo z družbenostnim kvalifikatorjem *neformalno* (*nona* neformalno, primorsko 'babica').

Z **normativnimi kvalifikatorji** (*in*, *tudi*, *glej*) je označeno razmerje med dvojnicami.

Kvalifikatorska pojasnila so namenjena podrobnejši časovni in prostorski opredelitvi pomena (*od leta X do leta X*, *nekdaj*, *v X okolju* ipd.) ter posredovanju podatka o vezanosti jezikovne enote na določeno besedilno vrsto (npr. *zlasti v pravljicah*). Npr. *čevelj* zlasti v angloameriškem okolju 'morska enota', *ščipalnik* nekdanje 'očala brez ročk', *aj* zlasti v ljudskih pesmih 'uporablja se za nadomeščanje zlogov besedila'.

¹ Nabor slovanskih oznak in pojasnil je bil leta 2022 deloma prenovljen. Spremembe so predstavljene v prispevkih *Tipologija slovanskih oznak za tretjo izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ)* (Gliha Komac in Divjak Race 2022) in *Teoretična izhodišča za kvalificiranje v eSSKJ* (Divjak Race 2023).

Za označevanje dvojnic se uporablja tudi kvalifikatorsko pojasnilo *redko*, ki uvaja dvojnico, ki je v razmerju do iztočnice redka in ni nevtralna ([[cvetličár](#)] redko [cvetlíčar], (3. os. mn.) [cedijo](#) redko cede).

7. Normativnost

Normativni podatki so v slovarju prikazani s hierarhijo navajanja in vrednotenja dvojnic z normativnimi kvalifikatorji (*in, tudi, glej*) ter s pojasnili v okviru razdelka Normativnost.

Dvojnice so lahko pisne ([WC - vece](#); [tekila - tequila](#); [amonijak - amoniak](#)), izgovorne ([opičják - ópičjak](#); [hêker - hêker](#); [júdo - džúdo](#)), oblikoslovne ([obrastem - obrasem](#); [datlja - dateljna](#); [nonota - nona](#); [bagra - bagerja](#)) in druge. Uvajajo jih normativni kvalifikatorji v zaglavju in razdelku Izgovor in oblike. Lahko so prednostne (kvalifikator *glej*), neprednostne (kvalifikator *tudi*) ali enakovredne (kvalifikator *in*). Pisne dvojnice so sicer celostno obravnavane v samostojnih slovarskih sestavkih, pri čemer velja, da pri neprednostnih dvojnica slovar na ravni nabora zadetkov iskanja uporabnika usmerja k prednostni dvojnici oziroma prednostnim dvojnica. Na obstoj dvojničnega razmerja je uporabnik opozorjen tudi pri stalnih besednih zvezah ([Brailleva pisava - Braillova pisava - brajeva pisava](#)).

Razdelek **Normativnost** opozarja zlasti na razlike med določili in priporočili, ki jih daje aktualni kodifikacijski priročnik (*Slovenski pravopis 2001*) ali predlog novih pravopisnih pravil, in rešitvami, ki jih glede na prepoznano aktualno knjižnojezikovno normo prinaša tretja izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*.

8. Besedotvorje

V razdelku **Besedotvorje** so prikazani feminativi, maskulinativi, manjšalnice in svojilni pridevniki kot prvostopenjske tvorjenke iz iztočnice. Navedene so le tiste tvorjenke, ki so tudi uvrščene v slovar in se torej v analiziranem gradivu pojavljajo dovolj pogosto.

9. Etimologija

Etimološki razdelek prinaša etimološke osvetlitve, tj. strnjene informacije o izvoru besed. Zasnovane so po načelu kontinuitete navedbe jezika in pomena. To pomeni, da ležeče prikazano besedno gradivo, ki ni pomensko razloženo, pomeni isto kot prva ležeče prikazana beseda ali besedna zveza na njegovi levi, in da besedno gradivo, ki ni opredeljeno glede na jezik, pripada istemu jeziku kot besedno gradivo pred njim. Če prva ležeče prikazana beseda etimološke osvetlitve ni pomensko razložena, je njen pomen enak ali vsaj zelo podoben pomenu slovarske iztočnice. Če jezik ni posebej opredeljen, je slovenski. Kotnik v levo (<) pomeni, da je to, kar stoji na njegovi levi strani, nastalo v rednem jezikovnem razvoju iz tistega, kar stoji na njegovi desni, enojna narekovaja na začetku in koncu besede (‘ ’) sta navednici za pomen, (‘ ’) zvezdica (*) stoji pred neizpričano, rekonstruirano besedo, njenim delom ali pomenom. Enačaj (=) pomeni, da ima to, kar stoji na njegovi levi, isti izvor kot to, kar stoji na njegovi desni, vezaj (-) je znak za morfološko mejo, znak plus (+) uvaja v zlaganje ali sestavo.

Etimološke osvetlitve v slovarju so sklicevalne (sklic na besedo, ki je obravnavana na drugem mestu v slovarju) in polne. Sklicevalne etimološke osvetlitve vsebujejo navedbo motivirajočega leksema, tj. besede ali njenega dela, iz katerega je tvorjena dana beseda. Nadaljnja pojasnila o izvoru dane besede ali njenega dela torej najdemo pri besedi, na katero kaže sklic. Če je potrebno, je sklicu dodano pojasnilo. Iz starejših jezikovnih plasti podedovane besede imajo polne etimološke osvetlitve, ki segajo do izvora, vendar najdlje do indoevropskega prajezika. V primerih, pri katerih etimološka osvetlitev brez dodatnih podatkov za razumevanje nastanka besede ne bi zadoščala, so besedilu dodana enciklopedična pojasnila.